

Vývoj lázeňství na území dnešního Slovenska (v období od konce 16. století do současnosti)

*Dana Fialová, **Örs Orosz

*dana.fialova@natur.cuni.cz, **dunamocz@gmail.com

UK v Praze, PřF, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Albertov 6, 128 43, Praha 2

Abstract:

D. Fialová, Ö. Orosz: *The development of the spa industry on the territory of the present-day Slovakia (since 16th century)*. – *Klaudyán*, 8–9, No. 2, pp. 94–106. The main aim of this paper is to overview the development of the number of spas on the territory of the present-day Slovakia and finding the main reason why they have been abandoned. Its further aim is to outline a possible future development. An attempt to analyse the spa development on the territory of Upper Hungary has been made on the basis of studying Czech, Slovak, German and Hungarian sources. We attempt as comprehensive overview of the changes in spas as possible brought about by historical events in Hungary, the interwar Czechoslovakia and then in the socialistic Czechoslovakia.

Key words:

Czechoslovakia – Upper Hungary – Slovakia – the spa industry

Úvod

Příspěvek se zabývá problematikou vývoje počtu a rozmístění lázeňských míst na území bývalých Horních Uher, tedy současného Slovenska od doby Rakouska-Uherska až po současnost. Vývoj lázeňství na zkoumaném území zaznamenal během své historie – a hlavně ve 20. století veliké změny. Území správně náleželo nejdříve k habsburské monarchii, od roku 1918 k Československu, po roce 1938 k Maďarsku a ke Slovenskému štátu a po ukončení druhé světové války roku 1945 opět k Československu. Od roku 1993 je součástí samostatného Slovenska. Během 20. století taktéž nastaly zásadní změny v majetkoprávních poměrech i ve vazbách na další aktivity spojené s provozem a funkcí lázní.

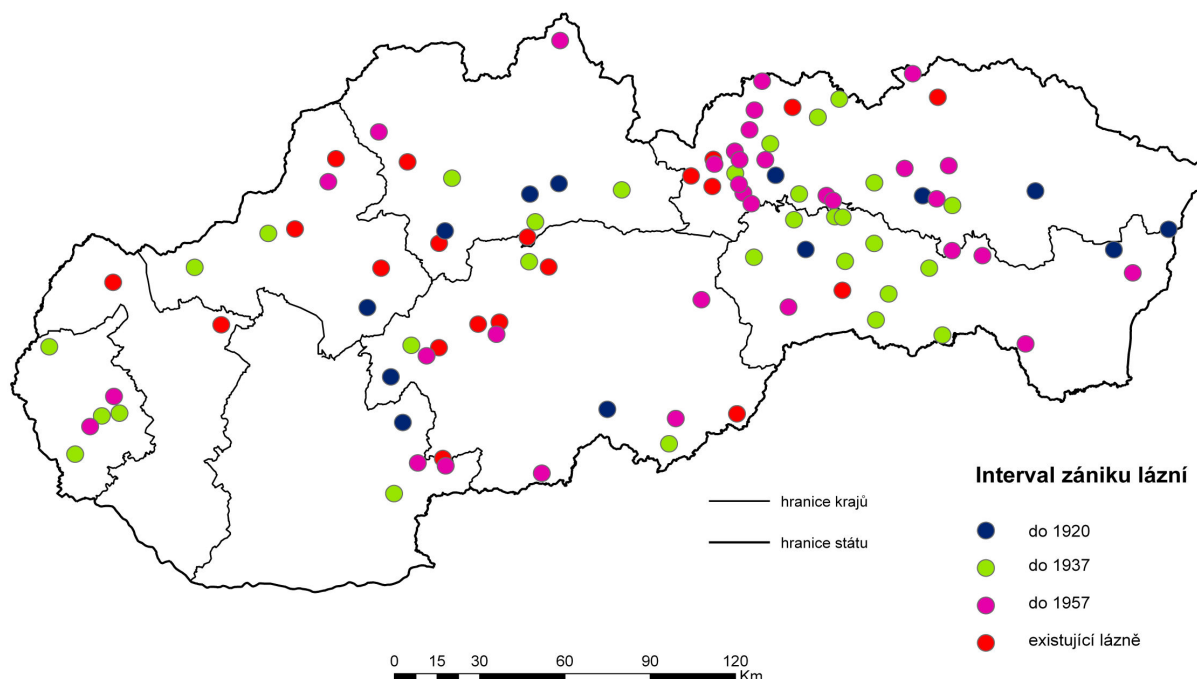
Hlavním cílem předloženého příspěvku je prezentace vývoje počtu lázní a nalezení hlavního důvodu jejich zániku. Dále pak nastínění možného dalšího vývoje. Na základě studia českých, slovenských, německých a maďarských pramenů je zde učiněn pokus o analýzu vývoje lázeňství na území Horních Uher s pokud možno komplexním podchycením změn v lázeňství, způsobených historickými událostmi v Uhersku, meziválečném Československu, a pak i socialistickém Československu.

Základní zdroje informací

Komplexní pojetí lázeňství z historickogeografického pohledu se v literatuře v podstatě nevyskytuje, a také obecně můžeme říci, že literatura na poli lázeňství není nikterak bohatá. Přesto můžeme používanou literaturu rozdělit do několika skupin podle tematických okruhů, které se lázeňstvím zabývají.

Tím základním, co přímo determinuje vznik lázní a rozvoj lázeňství jsou přírodní podmínky. Bohatý výskyt minerálních vod na Slovensku má několik příčin. Zejména se jedná o silné tektonické porušení celého území, kdy podél zlomových linií může voda přirozeně vystupovat a vyvěrat na povrch, dále o relativně velké zastoupení neovulkanických pohoří, na něž se váže rozhodující podíl juvenilního CO₂ a tím množství uhličitých vod (kyselek). Mezi příznivými faktory hraje značnou roli i velký výskyt zvrásněných komplexů druhohorních sedimentů umožňujících oběh podzemní vody do značných hloubek (Lauko 1997). Prvním typem děl jsou tedy publikace o geologickém složení a dalších procesech, které modifikují utváření přírodních zdrojů a následně o léčebných pramenech. První dílo k tomuto tématu vzniklo z pera Istvána Bolemana (1894) s názvem: *A Magyar Szentkorona Gyógyvizei és Ásványvizei* (Minerální a léčivé vody Svaté koruny maďarské). Nalezneme zde, kromě nejrozsáhlejší části věnované popisu o geologické podmíněnosti léčivých pramenů nezbytných pro lázeňskou péči, i stručný popis ubytovacích a kulturních zařízení. Dále o historickém pohledu na využití přírodních léčivých zdrojů a na lázeňskou kulturu pojednávají díla: *A felvidéki fürdők lexikona* (Lexikon Horního Maďarska) (Nagy 2004), *Régi magyar fürdővilág* (Staré maďarské lázně) (Csiffáry 2004) a *Fürdőélet a monarchiában* (Plážová monarchie) (Kósa 1999).

Obr. 1: Historický vývoj lázeňských míst Slovenska v průběhu 20. století

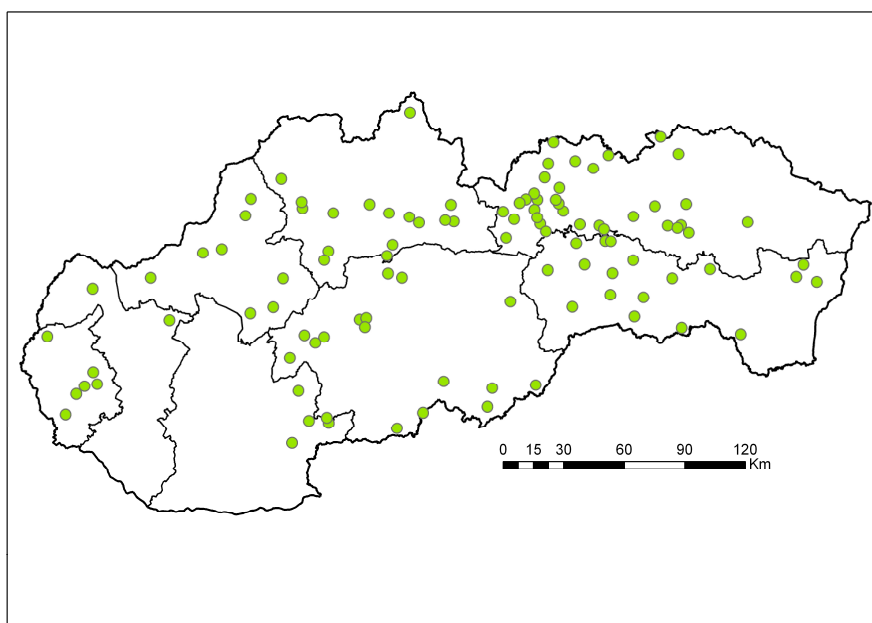

Zdroj: Orosz (2007).

Data byla získána především z almanachů jednotlivých lázní, z balneologických ročenek z předválečného období (v maďarském jazyce) (Vámosy1887) a z meziválečného období (v českém (Mrázek, Pohorecký 1920), německém a maďarském jazyce), dále pak z regionální a cestopisné literatury (Cmunt 1949). Publikace většinou obsahovaly mapovou přílohu. Podařilo se nashromáždit mapové a další podklady z let: 1891 (Bolemann 1894), 1914, 1920 (Mrázek, Pohorecký 1920), 1935 (Pantoflíček 1935), 1937, 1949 (Cmunt 1949), 1951 (Hensel 1951), 1957 (Přerovský 1957),

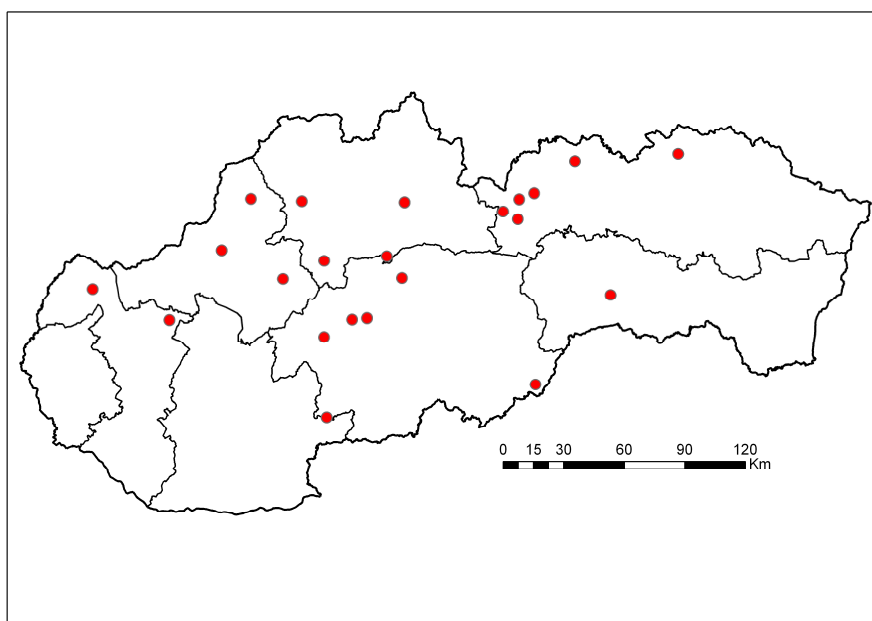
1972 (ŐípoŐ, Kovaevi 1972), 1981 Mulík (1981), 2002 (MikloŐ 2002) a 2004 (Nagy 2004) na základě kterých bylo moŐn sestavit společnou mapu, jeŐ sleduje vývoj počtu lzeŐskch mst a znázorňuje, které lzne v jakém období zanikly (obr. 1). Také byly sestaveny dv dalŐi mapy (obr. 2 a 3), které umoŐňují srovnání počtu a lokalizace lzeŐskch mst ve dvou časových horizontech. Bezespou je nutn mít neustále na zřeteli, že se jedná o data svm zpusobem tŐko srovnateln, neboť i souasn informace prezentovan z hlediska pohledu zdravotnického i z pohledu cestovního ruchu jsou obtŐn srovnateln. Hlavn rozdíl je vŐak obsaŐen jŐ v samotnm pojmu lzne, lzeŐsk msto, jehoŐ obsah doznal v průběhu historie výrazných změn.

Obr. 2: VŐechna lzeŐsk místa na Slovensku od roku 1594

Zdroj: Orosz (2007), Pantofliek (1935).

Obr. 3: Funkn lzeŐsk místa na Slovensku v roce 2007

Zdroj: Orosz (2007).

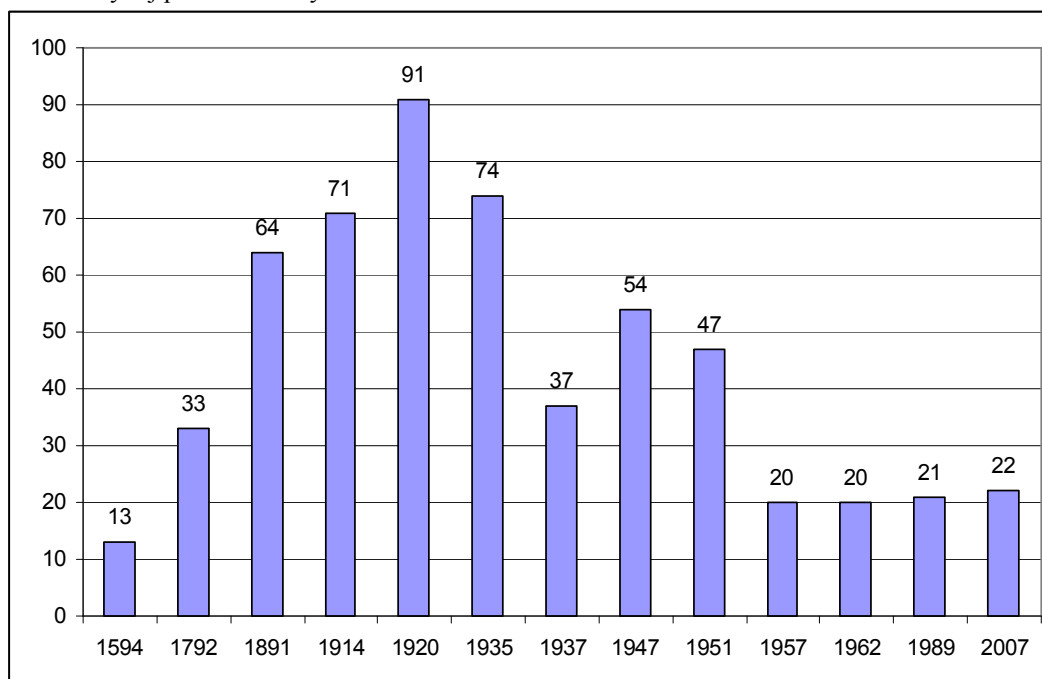
Počátky a rozvoj lázeňství v Horním Uhersku

Přírodní bohatství Horního Uherska ležícího v objetí horského řetěze Karpat bylo ideální pro vznik lázeňských míst. Voda jakožto životodárná tekutina a rekreační využití pramenů v Karpatské kotlině byl známo již od dob Římanů. Se zánikem Římského impéria upadl zájem o lázeňskou léčbu. Oživení nastalo až ve 14. století, kdy byly oblíbené hlavně městské parní a potní lázně označovány jako „stubae“. Arabský vliv a obsazení Panonské nížiny Turky bylo příčinou opětovného zájmu o lázeňství v 16. a 17. století. Termální lázně si oblíbila šlechta i panovníci, došlo k obnově starých zaniklých lázní na dnešním Maďarském území – Pest, Budín, Mehádia.

Podle Mulíka (1981) začala lázeňská léčba při některých termálních pramenech na konci 14. století. Šlo samozřejmě o provizorní lázeňské objekty, kopané jámy atd. Uherská šlechta nejdříve navštěvovala lázně v Čechách, Rakousku a Německu, teprve potom se začala zajímat o budování pohodlnějších a lépe vybavených lázní doma. Mezi jedny z prvních můžeme zařadit lázně při teplých pramenech nedaleko Dolní Štubni (dnešní Turčianské Teplice). I když v roce 1351 je uveden pouze název toplucha (teplice), v roce 1402 je již uvedeno *Thermae Thurocienses*, což je možné přeložit, jako Turčianské teplé lázně, teplice. Podobně, později vznikly lázně: Bojnice, Trenčianské Teplice, Piešťany a Sklené Teplice (původním názvem: Glashütten). Lázně Vyhne jsou známy od 16. století, a to pod názvem „*Thermae Roselinae*“.

V roce 1549 vznikl první ucelenější obraz o minerálních vodách, jeho autorem byl György Werner: *De admirandis Hungariae aquis Hypomnemation* (Zpráva o podivuhodných vodách Uherska) (1561, cit. Mulík 1981). Dnes se Werner často označuje za zakladatele Uherské balneografie. Werner ve svém díle zmínil kromě výše uvedených lázeňských míst ještě Košice a lázně při Spišském hradě – Baldovce. Vzpomíná i na některé prameny, ze kterých se voda používala k pitné kůře – Liptovský Ján, Ružbachy, kyselky kolem Zvolenu a Nové Bani, prameny v Malinovci (dnes Santovka). Příjemným místem, letoviskem šlechty se stalo i okolí Korytnických kyselek, je známo, že v roce 1540 zde už byly vydlážděny lázeňské jámy. Roku 1616 si dokonce město Kremnica vyžádalo od krále Matyáše II. pro Turčianské Teplice ochrannou listinu – „*salva guardia*“, ve které je zanesen trest pro každého, kdo by narušil klid v lázních a násilně je obsadil. Je možné hovořit o této listině jako o prvním lázeňském „zákoně“, který se však vztahoval pouze na toto konkrétní místo (Mulík 1981).

Obr. 4: Vývoj počtu lázeňských míst na území Slovenska

Zdroj: Pantoflíček (1935), Orosz (2007).

Koncem 17. století se za účelem lázeňské léčby začala ohřívát voda ze studeného pramene ve Svätém Juri (dnes Jur pri Bratislave), ve stejnou dobu byla započata léčba při termálních pramenech v Malých Bielciach. Z období počátku 18. století pocházejí první vzpomínky o lázních: Baldove, Lubica a Sliač. Od polyhistora Matěje Béla (1735–1742 cit. in Mulík 1981) v 30 letech 18. století dostáváme první zmínku o lázních: Dudince, Sivá Brada při Spišské Kapitule, Sobrance a Baldovce.

Z předchozích uvedených písemných pramenů, můžeme odvodit, že ještě v polovině 18. století byly léčebné metody dost primitivní, podle autorů Trenčianské Teplice byly nejlépe vybavené a zařízené lázně na celém Uhersku! V druhé polovině 18. století geograf Jan Baptista Picker (Mulík 1981) na Horních Uhrách zaznamenal 13 lázní, z kterých do té doby nebyl znám pouze Liptovský Ján. Marie Terezie dekretem z roku 1763 přikázala župám provést soupis minerálních a léčivých pramenů, a zdůrazňovala, aby byla lázním a minerálním vodám věnována zvýšená péče. Tento zákon se dá považovat za první, který se týkal všech lázní na zkoumaném území.

Roku 1792 v novém atlase Uherska (Korabinszky 1804, 2005) se mezi láznemi objevují i další místa: Bardejov, Lipovce, Cemjata, Hodejov, Teplička a Drženice. Jihozápadní Slovensko je na minerální vody poměrně chudé, přesto i tam vznikly nové lázně, např. v Pezinku – byla postavena roku 1777 patrová lázeňská budova. Jako nové lázně můžeme označit i ve Spiši Gánovce, Červený Kláštor a Nová Lubovňa, v Šariši Švablovku, Šarišský Štiavnik, a v Zemplíně: Ránkfűred, dnes část obce Herľany (Orosz). Ze vzniku nových lázní je vidět, že jejich obliba, jako léčebného i rekreačního místa, pomalu, ale jistě rostla (obr. 4).

Lázeňství od počátku 19. století do vzniku Československa

Uhersko jako politický útvar hospodářsky i sociálně zaostávalo za rychleji se rozvíjejícími rakouskými a českými zeměmi s lépe vyvinutým průmyslem. To se nepříznivě odrazilo i v postavení lázní na Horním Uhersku. Ač došlo k početnímu nárůstu, kvalita, až na výjimky, přestávala být v rámci Rakouska-Uherska srovnatelná. V konkurenčním boji o návštěvníky se zahraničními láznemi, lázně dobře obstály kvalitou a účinností přírodních léčivých zdrojů, nedovedly však poskytnout náročným hostům takové pohodlí jako v zahraniční, české nebo rakouské lázně. Začátkem 20. století se situace lázní – v porovnání se zahraničními – začala velmi zlepšovat.

Koncem 19. století přicházelo do uherských lázní více než 70 000 hostů ročně, v roce 1903 počet návštěvníků byl více než 210 000, z toho 30 000 z ciziny na tomto značném přírůstku měly podíl Piešťany, Bardejov, Trenčianské Teplice i jiné lázně na Horním Uhersku. Na prvním místě byly Piešťany se 6680 lázeňskými hosty před Trenčianskými Teplícemi, které zaznamenaly 5 280 hostů. Data o návštěvnosti roku 1911 je možné získat z prospektu uherského balneologa Z. Vámosyho (Vámosy 1887). Lázně v tomto roce navštívilo 323 000 hostů, z toho 19 000 zahraničních. Podle počtu sledovaných lázní na území Horního Uherska můžeme na přelomu století návštěvnost odhadnout kolem 85–95 000 stálých hostů.

Růst návštěvnosti pokračoval až do vypuknutí první světové války. Vliv na růst návštěvnosti měl rozvoj železniční sítě a dobré spojení lázní s dalekými krajinami. V letech 1849–1918 vzniklo na Horním Uhersku několik významných lázní a především klimatických léčebných míst. Prosperita a rostoucí obliba léčebných lázní vyvolala zakládání dalších lázní při známých minerálních pramenech. Velkou popularitu získaly hlavně klimatické lázně Štós a Čiernohorské Kúpele (blízko dnešního Nálepka). V druhé polovině 19. století vznikla řada menších lokálních lázní (tab. 1). Významnější rozvoj, než jmenované, zaznamenaly nové lázně Číž, ležící při Rimavské Sobotě. Tato vzácná jodobromová voda byla náhodně objevená v roce 1862 a už v roce 1912 se počet hostů pohyboval kolem 700. Za nové lidové lázně je třeba označit i dřevěné domy s vanami v Bacúchu, Moštenici a v Malém Šariši. Před světovou válkou bylo na Horním Uhersku více než 70 lázeňských míst a osad (Orosz 2007).

Během první světové války měly hornouherské lázně velké finanční ztráty a utrpěly značné škody, některé z nich se už z této újmy nikdy nevzpamatovaly. V těžkých válečných letech ztratily mnohé lázně své standardní hosty a pacienty, ubytování ranění vojáci jejich zařízení velmi poškodili. Neorganizovaný odchod raněných a nemocných vojáků koncem roku 1918, státní a politické změny

se taktéž neobešly v lázních bez ztrát. Lázně proto při vzniku Československé republiky byly v neutěšené situaci.

Lázně za Československé republiky a během druhé světové války

„Zhroutením Uherska zdědila naše mladá republika velkolepou řadu zcela nových přírodních krás, prošperkovaných milionovými namnoze architektonickými zázraky, jaké dovedl jen přepych magnátsko – semitské plutokracie vykouzlili tu v bočních úvalech Váhu – dnešního českého Rýna, tu opět v sklonech nebetyčných Tater — příštího českého Engadinu. Lázeňské paláce Píšťan, lesní pohádka Trenčínských Teplíc, na výsost líbezná Lubochňa – to vše není nám již cizí, nedostupnou doménou, ba i ty tolik opěvané Tatry jsou na věky naše...“ (Mrázek, Pohorecký 1920).

Ve většině lázní se nedaly dělat ani nejpotřebnější opravy, a tak zabezpečit řádný chod. První roky byly charakteristické malou návštěvností a pokračujícím úpadkem většiny lázeňských míst. Přesto v první Československé lázeňské ročence bylo uvedeno nejvíc lázní všech dob, protože byla popsána i nefunkční místa určená k zániku. Většina hostů před vznikem Československa pocházela ze šlechty, statkářů a bohaté buržoazie větších měst Rakouska – Uherska i z ciziny. Hraniční závory nedovolovaly návštěvu do lázní značné části bývalých každoročních hostů. Jediným řešením bylo v poválečných letech přeorientovat se na domácí hosty a pacienty, v případě využít volná místa pro léčení členů nemocenských pokladen (pojišťoven). Bylo to dost těžké, neboť najednou se lázně ocitly v jednom státu s lépe zařízenými a propagovanými českými lázněmi (Mulík 1981).

Světová hospodářská krize, která Československo zasáhla v období 1930–1934 měla nepříznivý vliv také na lázeňství. Projevilo se to velkým poklesem návštěvnosti – tím i finanční ztrátou, stagnací a úpadkem některých menších lázní. Došlo ke ztrátě hostů ze středních vrstev obyvatelstva. Aristokracie a bohatá buržoazie měla i během krize dost finančních prostředků pro lázeňskou léčbu a zábavu. Větší lázně se proto rychle dokázaly přizpůsobit požadavkům movité klientely a během krize neutrpěly tak velké a rozsáhlé ztráty. Poměrně rychle se vzpamatovaly z následků války Piešťany a Trenčianské Teplice. V 30. letech 20. století se mezi špičkové slovenské lázně zařadil i Sliach, patřící státnímu podniku Státní lázně. Do roku 1927 investoval stát do lázní okolo 10 milion korun. Už před první světovou válkou velkou oblibu získaly klimatické lázně Štós, kde se majitelovi Dr. Nagyovi v roce 1922 podařilo obnovit léčbu. V roce 1927 tady postavili novou lázeňskou budovu, dohromady tak návštěvníci měli k dispozici 250 pokojů.

Ve spišských, šarišských a zemplínských lázních, čili lázních východního Slovenska byla situace podstatně horší, zdejší lázně byly nadějnými lázněmi na začátku století, s dobrými přírodními podmínkami, ale špatnou hospodářskou situací majitelů, válečnými škodami, špatnou dopravní dostupností a velkou vzdáleností od zdrojových oblastí, nebyl umožněn další rozvoj a zůstaly na úrovni místních lázní. Nejznámějšími lázněmi na Šariši byl Bardejov, který ovšem po celou dobu existence první republiky stagnoval.

Na západ od Vysokých Tater, na Liptově bylo před vznikem Československa více registrovaných lázní. Největší byla Korytnica – lázně opravené a přestavěné v roce 1925, po hospodářské krizi opět s návštěvností 1500 hostů ročně. Takové štěstí neměly např. lázně v Liptovském Jáně, které v roce 1939 úplně zanikly. V Gemeri měly nadále pouze místní význam Rožnava a Jelšava. Jedinými většími lázněmi zůstal Číž. V Turčianské Teplici po válce klesla návštěvnost na pouhých 500 trvalých hostů, ale po postavení nového hotelu a relaxačního termálního koupaliště se návštěvnost značně zvýšila. Malé zastaralé lázně na jižním Slovensku (Želovce, Muľa, Hajnáčka, Hodejov, Malinovec), nějaký čas stagnovaly a pak byly zrušeny v důsledku nízké poptávky a nedostatku zájmu prostředků. Kdysi populární hornonitranské lázně Bojnice, po smrti majitele začaly upadat. Pustošení trvalo až do roku 1938, kdy objekty s lázněmi koupila firma Baťa. Z lázní kolem Bratislavy do druhé světové války dožily pouze Smrdáky. Jur pri Bratislave a Pezinok zanikly již před válkou.

Po vzniku Československé republiky se slovenské lázně pomalu zotavovaly z válečných škod. Některé celkově zanikly či stagnovaly. Celkově ale můžeme říci, že vrostla odborná, zdravotnická a medicínská úroveň lázeňské léčby. Větší oživení nastalo, kromě některých lépe vybavených lázní mezinárodního významu, až po doznění hospodářské krize. Slibně se rozvíjející lázeňský ruch

zmrazil špatná mezinárodní situace už na přelomu let 1938–1939, avšak vypuknutí druhé světové války mělo pro slovenské lázeňství nedozírné následky. Vídeňská arbitráž v roce 1938 nutila Slovensko, aby jižní pás území odevzdalo zpátky Maďarsku. Nakonec se v roce 1939 republika rozpadla. Na jaře 1941 začaly z velkých německých měst – ohrožených bombardováním – přicházet do slovenských lázní německé děti, lázně musely přijímat stále více německých a později i slovenských vojáků.

Ve Vyhni v roce 1940 došlo k úplnému uzavření lázeňského provozu, neboť areál se stal sběrným táborem pro židovské občany. Od roku 1944 postupující sovětská armáda postupně osvobodila území – první z lázeňských míst byly osvobozeny Sebrance, ale byly úplně zničeny a léčba se už neobnovila.

Období poválečného Československa do roku 1989

Po válce některé lázně byly natolik poškozené, že nebylo možné bez rozsáhlých oprav obnovit jejich provoz. Velké ztráty utrpěly Herľany, Nová Lubovňa a Hodejov, Borová Hora a Brusno. V podniku Státní lázně byly škody odhaleny na 52 milionů korun. Na základě Benešových dekretů byly lázně některé lázně patřící majitelům maďarské nebo německé národnosti konfiskovány. Jednalo se o lázně Číž, Sklené Teplice, Nová Lubovňa a Sebrance. V posledních dvou však lázeňská léčba již obnovena nebyla.

Z iniciativy Státní lázeňské rady se uskutečnila v roce 1947, na Štrbském Plese, VI. balneologická konference. Účastníci navrhli roztrždit lázně do tří kategorií, podle chemických vlastností, vydatnosti a vybavenosti lázní. Tato konference měla pro další vývoj slovenských lázní obrovský význam, prakticky zde bylo rozhodnuto na celý zbytek 20. století, které lázně budou podporované, které se budou a jakým směrem rozvíjet, atd. (Mulík 1981, Eliášová 2003).

Zákon o znárodnění přírodních léčivých zdrojů a o začlenění zkonfiskovaného majetku z roku 1948 byl pro osud slovenských lázní rozhodující. Stát tím získal výhradní právo disponovat léčivými zdroji a vlastnické právo na lázeňský majetek. Zákon byl zároveň prvním krokem k zavedení lázeňství do jednotného systému zdravotnictví. Bohužel na úkor hospodářského využití a mezinárodního lákadla cestovního ruchu. Ústřední ředitelství Státních lázní v Bratislavě uvádí ve své zprávě z roku 1947, 49 lázní a 14 klimatických míst na území Slovenska. Koncem roku 1950 měly Státní lázně 47 lázeňských jednotek na Slovensku, a to 17 ve vlastní správě, 21 v pronájmu a 9 mimo provoz. Po roce 1951 tak zůstalo v provozu pouze 20 lázeňských jednotek. Do menších lázní se v prvních 5–6 let po znárodnění investovalo minimálně. Prováděny byly pouze nejnútnejší opravy, někde ani ty ne. Rozsáhlejší práce byly provedeny v lázních Smrdáky, Bojnice, Sliač a v Dudince, kde byl otevřen nový lázeňský dům, a lázně byly zařazeny do 1. kategorie, tedy mezi lázně mezinárodního významu. Rostoucí význam lázeňské léčby ve slovenských lázních doma, ale i v zahraničí si vyžádalo vydání nového zákona o československých lázních a vřídlech, prvního samostatného zákona o lázních a vřídlech v slovenském zákonodárství vůbec. Tím začalo nové období v rozvoji slovenského lázeňství. Zákon vyšel 30. srpna roku 1955, pod číslem 043/1955 Sb. Almanach Československých lázní (Přerovský 1957) uvádí a popisuje v roce 1957 jen 20 slovenských lázní, z toho 4 klimatické (Lubochňa, Nový Smokovec, Štrbské Pleso a Štós). Téměř ve všech lázních byly uskutečněny velké přestavby a rekonstrukce, ale jedinými lázněmi, o kterých můžeme říci, že vznikly během totality (1959) jsou Nimnica. Prameny zde byly nalezeny při výstavbě nové přehrady. První lázeňské budovy vznikly právě z ubytovacích objektů stavebních dělníků.

Kromě lázní celostátního významu je třeba se ještě zmínit o menších, místních lázních, které měly pouze regionální význam a sloužily jako odpočinková místa pro místní obyvatele, případně pro rekreační pobyty bez využívání lékařských léčebných postupů. Jsou to lázně, které byly v roce 1947 na balneologickém kongresu zařazeny do 3. kategorie. Z těch, které byly původně navrhované do 2. kategorie, tedy považované za lázně státního významu s dostatečnou vydatností pramenů, se neobnovila léčebná funkce v lázních Baldovce, Cigeľka a Nová Lubovňa, zatímco v Brusně, které bylo zařazeno do 3. kategorie se léčba obnovila a nyní patří dokonce do 2. skupiny.

Některé lázně byly zničeny ve druhé světové válce a již nebyly obnoveny. Jiné zanikly z důvodu nezájmu majitelů, popřípadě i proto, že nové analýzy ukázaly nedostatečné léčivé účinky

ři ztrátu mineralizace vyvěrající vody. To se týkalo řady lázní na jižním Slovensku např. Sívá Brada – dnes nese tento název chráněná přírodní rezervace). Existovaly i jiné pokusy o obnovu lázeňské funkce. Např. v Hodejově se obnovila léčba roku 1951, ale probíhala se zde bez lékařského dozoru, chybělo sociální a další pomocná zařízení a proto zde byly lázně později uzavřeny. Také byla snaha místní iniciativy obnovit lázeňskou léčbu, někde i pod vedením místních lékařů (Sobrance, řarišský řtiavnik).

Vřechny dosud objevené zdroje termálních vod nebyly plně využity. Byla alespoň vybudována nová rekreační střediska, jejichřž centrem bylo termální koupaliřtě, a to v obřích: Komárno, řtúrovo, Kalinřiakovo, Dunajská Streda, Velký Meder, Patince, Diakovce atd. (Orosz 2007). Sedmdesátá a osmdesátá léta 20. století charakterizuje dlouhodobý nesoulad mezi poptávkou a nabídkou lázeňských služeb, kdy zájem o lázeňskou péře vysoko překročoval kapacitní možnosti lázní. V tomto období zaniklo více charakteristických lázeňských objektů a vybuřovaly se novostavby, které z architektonického hlediska, kromě některých výjimek, neplní kritéria kompozičního zařlenění do prostředí lázní. Zařínal se projevovat nedostatek finanřních prostředků na obnovu materiálně-technické základny s odrazem v kvalitě poskytovaných služeb (Eliášová 2003).

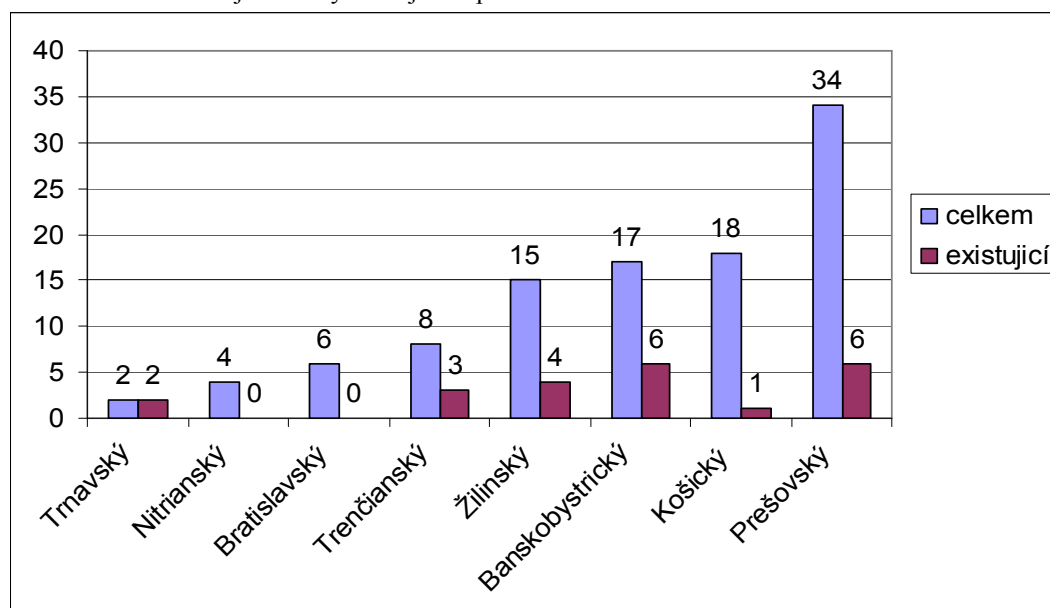
Transformace lázeňství po roce 1989

Transformační změny po roce 1989 zasáhly i oblast lázeňství. Hlavní privatizační vlna slovenských lázní proběhla v letech 1995–1997. Výsledkem privatizace je proměna státních podniků na nově vzniklé akciové společnosti. V současnosti jsou samostatnými podnikatelskými subjekty v lázeňství dva státní podniky a dvacet soukromých podniků, které mají právní formu akciových společností.

Prostorové rozmístění lázeňských míst na Slovensku

Hodnocení prostorového rozmístění je poměrně náročnou problematikou v souvislosti s regionalizací. Rozmístění lázní v sledovaném období vztahujeme k současnému administrativnímu řlenění, tedy sledujeme rozmístění lázní podle krajů.

Obr. 5: Počet lázní v jednotlivých krajích v průběhu 20. století a v současnosti

Zdroj: Orosz (2007).

V rámci administrativního členění území Slovenska na kraje mají lázně zastoupení v šesti krajích. Největší koncentrace lázeňských míst má Prešovský a Banskobystrický kraj. V Prešovském kraji se nacházejí lázně Vysoké Tatry (Nový Smokovec, Štrbské Pleso, Tatranské Matliare), Lučivná, Vyšné Ružbachy a Bardejov. V Banskobystrickém kraji jsou lokalizovány lázně Dudince, Sklene Teplice, Sliac, Kováčová, Brusno a Číž. Poté následuje v zastoupení lázeňských míst Žilinský kraj, ve kterém působí lázně Rajecké Teplice, Lúčky, Turčianske Teplice a Korytnica. V Trenčianském kraji se nacházejí tři lázeňská místa, Trenčianské Teplice, Bojnice a Nimnica. V Trnavském kraji se nachází nejvýznamnější lázně Piešťany a též Smrdáky. V Košickém kraji mají působit lázně Štós. Bratislavský a Nitrianský kraj mají nulové zastoupení lázeňských míst. Během 20. století počet lázní ve velké míře kolísal. Je zajímavé, že počet lázní neklesl ve všech krajích rovnoměrně, ale lze sledovat velké rozdíly (obr. 5). Je to dáno především geologickou stavbou, kdy právě nejprůpriazněvší podmínky pro výskyt minerálních vod oblast Prešovského (vody vázány na jádrová a sopečná pohoří) a Košického kraje (vázáno na kras). Zánik lázní souvisí s přírodními podmínkami pouze částečně (pokles vydatnosti, typ vody), o to více je vázán na financování lázeňských zařízení. Stát podporoval velká, známá, rentabilní lázeňská místa. Malá, většina právě v Košickém kraji, neměla v době hospodářské krize, válečných útrap a za státního financování naději na přežití.

Závěr

Na Slovensku se nachází kolem tisíce minerálních pramenů, které se využívají jak na léčení, tak jako kvalitní stolní vody. Prameny s mimořádnými léčivými účinky slouží jako báze pro 22 lázeňských komplexů, do kterých směřují domácí i zahraniční návštěvníci (cca. 140 tisíc ročně). Klíčovým cílem příspěvku byla porovnání situace uherského, československého a slovenského lázeňství, nastínění dopadů, které nastaly po změnách státních hranic v Karpatské kotlině, hlavně z hlediska vývoje počtu a rozmístění lázní (obr. 1). Na Slovensku se lázeňství vyvíjelo lineárně – rostl počet návštěvníků a také počet lázní. Časté změny hranic vedly ke ztrátě hostů a úpadku, ale během první Československé republiky došlo ke zlepšení této nepříznivé situace. Po druhé světové válce zaniklo velké množství lázní. Důvodem nebyla pouze poválečná situace, ale hlavně administrativní zásah ze strany státu. Zůstaly v provozu pouze ty, které byly v roce 1947 na balneologické konferenci zařazeny do kategorie mezinárodního nebo státního významu.

Postavení malých lázní, respektive těch, které dříve patřily mezi malé, ale dnes již zanikly, se během druhé poloviny 20. století nezměnilo. Existovala snaha o obnovení některých lázní, ale tyto ambice byly ve většině případech neúspěšné. Podařilo se ale využívat některé prameny pro termální koupaliště, což lze hodnotit kladně. Po lineárním růstu, v době rozpadu Rakouska-Uherska, následoval obrovský úpadek. Následující růst za doby první Československé republiky byl ve znamení částečného vzestupu obdobně jako v předválečném období. Absolutní změnu přinesla druhá světová válka, která menší lázně poškodila natolik, že sice ještě ve statistikách byly uvedeny i v roce 1947, ale během krátké doby zanikly. Maximální počet souběžně existujících lázní byl 91, nyní je jich v provozu 22 (tab. 1, obr. 2, obr. 3). Jediné nové lázně, které byly založeny během druhé poloviny 20. století, vznikly na nově objeveném prameni – takže můžeme očekávat, že počet lázeňských míst na počátku tisíciletí bude spíše stagnovat a vznik nových (obnovených) lázeňských míst bude zcela výjimečný. Opačnou tendenci můžeme dokumentovat i u jiných zařízení založených na bázi termálního pramene – termálních koupališť a aquaparků. Jejich počet mírně vzrůstá.

Po politických změnách v roce 1989 následovaných společenskými a ekonomickými změnami se v 90. letech situace v lázeňství stabilizovala a odstátněné lázně se začaly ubírat směrem ke zkvalitnění služeb a nárůstu počtu hostů. Další rozvoj je patrný, ale nikoli v léčebném lázeňství, ale v oboru wellness. Perspektiva dalšího rozvoje lázeňství spočívá v upevnování jeho pozice v ekonomice Slovenska. Pro rozvoj lázeňství má Slovensko všechny přírodní, materiální i ekonomické předpoklady. Lázeňství patří k nejvýznamnějším propagátorům dílčích regionů republiky i Slovenska samého.

Poděkování

Autoři děkují Grantové agentuře České republiky za podporu projektu P410/12/G113, v jehož rámci příspěvek vznikl.

Literatura

- BEL, M. (1735 – 1742): *Notária Hungariae novae historico-geographica*, Vídeň.
- BOLEMANN, I. (1894): *A Magyar Szentkorona gyógyvizei és ásványvizei*, MTA, Budapest.
- CMUNT, E. a kol. (1949): *Almanach lázní Československé republiky*, Grafický závod A. J. Votruba a syn v nár. správě, Praha.
- CSIFFÁRY, G. (2004): *Régi magyar fürdővilág*, Helikon, Budapest.
- ELIÁŠOVÁ, D. a kol. (2003): *Kúpeľníctvo*, Ekonóm, Bratislava.
- HENSEL, J. a kol. (1951): *Balneografia Slovenska*, Slovenská Akadémia Vied a Umení, Bratislava.
- KORABINSZKY, J., M. (1804): *Atlas regni Hungariae portatilis*. Bratislava.
- KORABINSZKY, J., M. (2005): *Atlas regni Hungariae portatilis*. Budapest.
- KÓSA, L. (1999): *Fürdőélet a monarchiában*, Magvető, Budapest.
- LAUKO, V. a kol. (1997): *Fyzická geografie Slovenska*, Univerzita Komenského, Bratislava.
- MIKLÓS, L. (2002): *Atlas krajiny Slovenskej republiky*, Ministerstvo životného prostredia SR, Bratislava.
- MRÁZEK, V., POHORECKÝ, A. (1920): *Almanach lázeňský republiky Československé*, Géger a syn, Praha.
- MULÍK, J. (1981): *Dejiny kúpeľov a kúpeľníctva na Slovensku*, Osveta, Martin.
- NAGY, Z. (2004): *A felvidéki fürdők lexikona*, KT Könyv- és Lapkiadó Kft., Komárno.
- OROSZ, Ö. (2007): *Vývoj lázeňství na Slovensku a jeho význam v současnosti*, Bakalářská práce, KSGRR PŘF UK v Praze.
- PANTOFLÍČEK, J. a kol. (1935): *Atlas republiky Československé*, Česká akademie věd a umění, Praha.
- PŘEROVSKÝ, K. a kol. (1957): *Československé lázně*, Státní zdravotnické nakladatelství, Praha.
- ŠÍPOŠ, J., KOVAČEVIČ, I. (1972): *Slovenské kapele*, Osveta, Bratislava.
- VÁMOSSY, Z. (1887): *Fürdőalmanach*, Budapest.
- WERNER, G. (1561): *De admirandis Hungariae aquis Hypomnemation*, Vídeň.

Summary

The development of the spa industry on the territory of the present-day Slovakia
(since 16th century)

Our paper deals with the issues of spas number development and their localisation on the territory of former Upper Hungary, i.e. on the territory of the present-day Slovakia from the period of the Austro-Hungarian Empire until these days. The development of the spa industry on the observed territory has undergone significant changes in the course of its history, mainly in the 20th century. Regarding the administration of the given territory it first belonged to the Habsburg Monarchy, from 1918 to Czechoslovakia, after 1938 to Hungary and the Slovak State and to Czechoslovakia again after the end of the World War II in 1945. Since 1993 it has been a part of the independent Slovakia. During the 20th century significant changes in property-law area and in relations to other activities linked to the operation and function of spa occurred as well. The data for comparison were obtained primarily from almanacs of individual spas, balneologic yearbooks from the pre-war (in Hungarian language) and the interwar periods (in Czech, German and Hungarian languages) and also from regional and travel literature. Maps and other sources from 1891, 1914, 1920, 1935, 1937, 1949, 1951, 1957 1972, 1981, 2002 and 2004 were collected. This made it possible to create a single map showing the development of the number of spas and illustrating which spas were abandoned and when (Obr. 1). The key purpose of this paper is to compare the state of the spa industry in Hungary, Czechoslovakia and Slovakia and to outline the impact of changing state borders in the Carpathian Basin above all on the development of the number of spas and their localisation (Obr. 1). The spa industry in Slovakia grew continually till 1920 – the number of both visitors and spas kept rising. Frequent changes of borders led to reducing the number of guests and to a decline, but this unfavourable situation improved during the first Czechoslovak Republic. A great number of spas were abandoned after the World War II. Not only was this due to the post-war

Číslo	Název	1594	1792	1891	1914	1920	1935	1937	1947	1951	1957	1962	1989	2007
77	Rimavská Brezová													
78	Rožňava													
79	Rudník													
80	Ružomberok													
81	Sabinov (Švablovka)													
82	Santovka													
83	Seňa (Nižný Kiked)													
84	Sklené Teplice													
85	Slatina													
86	Slatvina													
87	Sliach													
88	Smrdáky													
89	Sobrance													
90	Solivar													
91	Spišská Belá (Barlangiget)													
92	Spišská Nová Ves													
93	Spišská Sobota													
94	Spišské Podhradie													
95	Spišský Štiavnik													
96	Stará Turá													
97	Starý Smokovec (a Nový)													
98	Sulín													
99	Šenkvice													
100	Štos													
101	Štrbské Pleso													
102	Tatranská Lesná													
103	Tatranská Lomnica													
104	Tatranská Polianka													
105	Tatranské Matliare													
106	Trenčianské Teplice													
107	Trenčín (Kubrá)													
108	Turčianské Teplice													
109	Tvarožná (Kénfördö)													
110	Veľatý													
111	Veľký Slavkov													
112	Vyhne													
113	Vyšné Ružbachy													
114	Vyšné Hágy													
115	Zlatná na Ostrove													
116	Zvolen													
117	Žehra (Sivá Brada)													
118	Želiezovce													
119	Želovce													
120	Železné													

Zdroj: Orosz (2007), Pantoflíček (1935).